

ПРОБЛЕМА ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОГО НЕОФУНКЦІОНАЛІЗМУ. ПІДХІД «ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство І ЕКОНОМІКА»

У статті проблематизується можливість розуміння підходу «порівняльне правознавство і економіка» в якості одного з варіантів порівняльно-правового неофункціоналізму. Здійснюється виклад основних змістовних положень цього підходу. Також насолощується на основні підстави його критики, наслідком якої є неможливість сприйняття «порівняльного правознавства і економіки» як самостійного методологічного інструментарію порівняльно-правових досліджень, а отже, і як порівняльно-правового неофункціоналізму.

Ключові слова: «порівняльне правознавство і економіка», неофункціоналізм, порівняльно-правові дослідження, правова ефективність, правові трансплантанти.

В статье проблематизируется возможность понимания подхода «сравнительное правоведение и экономика» в качестве одного из вариантов сравнительно-правового неофункционализма. Осуществляется изложение основных содержательных положений этого подхода. Также указываются основные основания его критики, следствием которой является невозможность восприятия «сравнительного правоведения и экономики» как самостоятельного методологического инструментария сравнительно-правовых исследований, а, следовательно, и как сравнительно-правового неофункционализма.

Ключевые слова: «сравнительное правоведение и экономика», неофункционализм, сравнительно-правовые исследования, правовая эффективность, правовые трансплантаны.

In the article problematizes the possibility of understanding of approach «comparative law and economics» as one of the ways of comparative law neofunctionalism. Expounded summary of main statements of this approach. Also it is underscored on main grounds of its critics. The sequent of this critics is impossibility of understanding «comparative law and economics» as independent methodological instrumentation of comparative legal studies, and also as comparative law neofunctionalism.

Key words: «comparative law and economics», neofunctionalism, comparative legal studies, legal effectiveness, legal transplants.

Однією з важливих складових сучасного порівняльно-правового дискурсу є спроби конструктивного переосмислення функціоналізму з врахуванням основ-

© ТКАЧЕНКО Олександр Валерійович – доцент кафедри теорії та історії держави і права Київського міжнародного університету

них положень його критики, і конституювання замість класичної інтерпретації «зменшених» версій функціоналізму, які відмовляються від одних, на їх погляд найбільш проблемних його рубрик, і намагаються відстояти інші.

Наразі кристалізувалися два основні альтернативні напрями такої рефлексії: перший відкидає всі нетехнічні властивості і виміри права, а другий намагається зберегти функціоналізм шляхом зменшення його експланаторних претензій. Відповідно до цих двох альтернатив сформувалися основні дослідницькі концепти – перший відповідає підхід «порівняльне правознавство і економіка», другий – «конструктивістський» і «поміркований» функціоналізми.

Дане дослідження являє собою спробу проблематизації методологічного статусу цієї рефлексії, і зокрема, можливості розуміння підходу «порівняльне правознавство і економіка» як неофункціоналістського, а отже, і як самостійного і адекватного методологічного інструменту порівняльно-правового пізнання. У цілях подальшого викладу, ми будемо виходити з презумпції існування порівняльно-правового неофункціоналізму. На думку У. Маттея, одного з провідних представників підходу «порівняльне правознавство і економіка», він є одним з відгалужень загального підходу «права і економіка»¹, і результатом його об'єднання з порівняльним правознавством. Основними представниками підходу «порівняльне правознавство і економіка» є У. Маттей², Р. Пардлезі³, Ф. Кафатгі⁴, Х. Хансманн⁵, А. Огюст⁶ та інші. Імпульсом для конституювання цього напрямку порівняльно-правової методології стало усвідомлення проблематичності функціоналізму старого канону. Зокрема, першою проблемою, яку намагається вирішити «порівняльне правознавство і економіка», є відсутність однозначної відповідності між структурою і функцією. При цьому вирішення цієї проблеми вбачається в усуненні мноозначності такого співвідношення.

Розробляючи свій дослідницький інструментарій на платформі методологічного позитивізму, «порівняльне правознавство і економіка» запозичує вирішення цієї проблеми зі сфери природничих наук, які постали перед тією ж проблемою. Суть такого вирішення виражає наступне твердження: «технічний пристрій із заданим функціонуванням може бути реалізованим множинністю (в принципі нескінченною) способів. Однак введення критеріїв економічності, надійності, простоти, технологічності тощо – критеріїв оптимальності в широкому смислі цього слова – дозволяє значно зменшити кількість припустимих варіантів, якщо взагалі не вирішити завдання цілком однозначно»⁷.

Таким чином, «порівняльне правознавство і економіка» заміною організаційну метафору класичного функціоналізму метафорою подібності права і технічного пристрою, вводячи до сфери порівняльно-правового пізнання критерій оптимальності, і використовуючи в якості такого критерію категорію економічної ефективності. Так, в «Економічному аналізі права» Р.А. Познер зазначає, що «більшість доктрин і інститутів правової системи піддаються найкращому розумінню і поясненню саме як спроби збільшення ефективності розподілу ресурсів ... Не дивно, що правові доктрини поступово рухаються в бік ефективності»⁸.

Економічна ефективність правових норм розглядається підходом «порівняльне правознавство і економіка» як нейтральний референт порівняння (*tertium comparationis*). Це свідчить про те, що цей підхід зберігає логічну конструкцію порівняння класичного порівняльно-правового функціоналізму, лише модифікуючи її зміст – місце проблеми і соціальної функції зайняла економічна ефективність правових норм.

Поняття «ефективності» в його порівняльно-правовому розумінні визнається в поняттях менших операційних витрат, кращого розподілу ресурсів, чи більшої свободи економічної взаємодії індивідів як «будь-яке правове пристосування, яке «вони» мають і яке «ми» хочемо мати, оскільки володіючи ним вони є більш заможними і переконливіми»⁹. Таке розуміння відповідає поширеному визначенню ефективності права як «відношення між фактично досягнутим результатом і тією ціллю, для досягнення якої були прийняті відповідні правові норми»¹⁰, яке, на нашу думку, в свою чергу, впливає з домінуючого погляду на правову ефективність, який ґрунтується на «ідеї можливості розриву між правовими установленнями і діями людей. Коли поведінка не відповідає праву, правова система, чи норма, не розглядається як ефективна»¹¹.

Цікаво зазначити, що подібна інтерпретація функціоналізму є поширеною і у вітчизняній юриспруденції. Так, В.І. Семчик, розглядаючи метод функціонально-правового аналізу, зазначає, що він є «методом системного дослідження ефективності дії правових норм у процесі їх реалізації з огляду на якість, ступінь виконання функцій, визначених у законодавчих актах (правових нормах)»¹². Зустрічається вона і вітчизняному порівняльному правознавстві. Наприклад, О.В. Кресін розглядає розробки у сфері ефективності нормативно-правового регулювання різних сфер життєдіяльності «проявом інтенсивного розвитку функціональної методології»¹³.

З огляду на те, що основним аналітичним кроком підходу «порівняльне правознавство і економіка» є «побудова моделі ефективного правового інституту»¹⁴, йому іманентно властива інтенція оцінки права, а отже, він приймає таку важливу складову класичного порівняльно-правового функціоналізму, як концепт кращого права (власне кажучи, визнання права «ефективним» чи «неефективним» само по собі неминуче пов'язано з його оцінкою). Відмінність лише в тому, що тепер під кращим розуміється більш ефективне право. При цьому, оскільки оцінка права є логічно несумісною з презумпцією ідентичності, єдиним можливим виходом для «порівняльного правознавства і економіки» стала відмова від цього стрижневого для старого канону концепту.

Однак «порівняльне правознавство і економіка» не відмовляється від необхідності введення позаемпіричного номічного припущення як умови порівняння. Тому замість презумпції ідентичності вводиться презумпція досяжності та обмеженості всіх релевантних для оцінки ефективності права емпіричних даних. У відповідності до цієї презумпції, проект побудови моделі ефективного правового інституту вимагає абстрагування від тієї сукупності рішень, яка пропонується існуючими правовими системами.

Відмова від презумпції ідентичності мала й інший важливий наслідок – зміну перспективи дослідження з функціонування права (як у класичному функціоналізмі) на проблему правового розвитку, з одночасним визнанням неможливості вирішення останньої за допомогою дослідницького інструментарію класичного функціоналізму. Така неможливість впливає з логічної несумісності двох складових дослідницької програми класичного функціоналізму: презумпції ідентичності і тези про «можливість взаємозамінюваності правових норм різних правових систем»¹⁵, адже як можуть співіснувати в межах одного підходу тези про змістовну тотожність правових норм різних правових систем і про можливість взаємозамінюваності цих норм, як тотожне, однорідне, може мати здатність до руху і переміщення у власних межах?

Для «порівняльного правознавства і економіки», в свою чергу, ідея правового розвитку через запозичення правових норм стає однією з ключових. При цьому, за словами У. Маттея, ця ідея впливає з припущення про «ієрархічність відношень між ринковою діяльністю і правовими системами»¹⁶.

«Порівняльне правознавство і економіка» намагається пояснити конвергенцію і дивергенцію як результат «конкуренції між правовими системами»¹⁷. Кожна правова система і кожен її компонент розглядаються як такі, що продукують різноманітні правові доктрини і техніки вирішення певної проблеми, і за такого розуміння всі вони входять в те, що «можна назвати ринком для поставки різних рішень для конкретних проблем. У його межах постачальники намагаються задовольнити потреби покупців. Цей процес конкуренції визначає збереження найбільш ефективної правової доктрини»¹⁸.

«Порівняльне правознавство і економіка» передбачає, що «більш ефективні правові теорії і рішення розповсюджуються по всьому світу з нульовими операційними витратами: в сучасному світі ефективні правові рішення зберігаються, в той час як неефективні будуть зникати»¹⁹. Тобто, якщо операційні витрати дорівнюють нулю, тоді право розглядається як «вільно трансплантабельне (здатне до вільного переміщення) і таке, що природно розвивається в напрямку найбільш ефективних норм»²⁰.

Важливо зазначити, що ідея розповсюдження більш ефективного права, з одного боку, є похідною від «технологічної метафори» – ототожнення права і технічного пристрою. Про це, зокрема, говорить і Е. Орюку: «розгляд права як мобільної сили, що змінюється, експортуючи і імпортуєчи інститути означає, що ми сприймаємо право так само як і будь-яку технологію, продукт людського досвіду, і, відповідно, як таке, що допускає своє переміщення»²¹.

А з іншого боку, «порівняльне правознавство і економіка» може розглядатися як спроба відповіді на відомий в сучасних дослідженнях логіки функціоналізму «аргумент відсутності механізму». Його зміст полягає у ствердженні, що «успіх природного добору в легітимізації функцій у контексті біології має своїм результатом або їх делегітимізацію в соціальних науках, або наштовхує приборчників функціональних пояснень у соціальних науках на знаходження в них аналогій природному добору»²². Однією з таких аналогій і є приписування правовим інститутам механізму ефективності, а також поставлення існування або припинення цих інститутів у залежність від цього механізму.

Також принципово підкреслити, що онтологічний статус «кращого права» в класичному функціоналізмі і в «порівняльному правознавстві і економіці» є відмінним. Якщо перший говорить про «знаходження» кращого права, неявно передбачаючи його приналежність природі права, постульована єдність якої і забезпечує його універсальність, то другий підхід стверджує універсальність кращого права не як джерело, а як результат порівняння, яке це право не знаходить, а «формує».

Така статусна відмінність вимагає відповідного концептуального забезпечення, яке б їй уможливило трансформацію приватного в універсальне. З огляду на те, що така трансформація розглядається результатом розвитку, в класичному функціоналізмі такого концептуального забезпечення немає.

Спосіб вирішення цієї проблеми підходом «порівняльне правознавство і економіка» знаходиться в межах традиційних уявлень функціоналізму про методологічну роботу – ним є методологічна референція, чи трансляція. Методологічним забезпеченням, що транслюється виступає підхід «правових трансплан-

тантів», який, за словами А. Ватсона, «є основним методом дослідження правового розвитку»²³, оскільки саме «причинно-наслідкові відношення між трансплантатами і їх іноземними попередниками є фундаментальним для вивчення міграції правових ідей»²⁴.

При цьому, в літературі зазначається, що ідея існування конкуруючих ринків постачання права «є не лише застосуванням концепту правових трансплантів, але і його теоретичним обґрунтуванням»²⁵.

Основою ідеї правової трансплантації є ствердження можливості редукції права до ряду лінгвістичних речень, завдяки якій гармонізація чи уніфікація права стає відносно простим завданням – «це лише справа введення цих речень у лінію»²⁶. Іншими словами, правові трансплантанти забезпечують більшість правових змін лише тому, що «право не ґрунтується в національних умовах, і, відповідно, правові норми можуть розглядатися незалежно від будь-якого конкретного суспільства»²⁷. Важливим також є і застереження Д. Самуеля, який вказує, що «парадигма, яка виходить з ідеї про те, що право може трансплантуватися з одного суспільства в інше, може розглядатися як орієнтована на природу»²⁸. Тобто «порівняльне правознавство і економіка» і класичний порівняльно-правовий функціоналізм виявляються парадигмально тотожними.

Вказане свідчить про те, що «порівняльне правознавство і економіка» є надзвичайно проблематичним в якості методу порівняльно-правових досліджень. Найбільш фундаментальним запереченням є те, що цей підхід є лише звуженою і конкретизованою версією функціоналізму, який «радикалізує» останнього, фокусуєчись лише на одній окремій функції: ефективності норми чи інституту. Це робить «порівняльне правознавство і економіку» уразливим до тих самих заперечень, які висуваються проти функціоналізму, зокрема проти методологічного позитивізму і абсолютно необґрунтованої аналогії між правом і технічними пристроями.

Більше того, фокусування на ефективності як на єдиній функції права викликає додаткову критику цього підходу як такого.

Першою проблемою, пов'язаною з використанням поняття «ефективність» є гносеологічна помилковість концепту ефективності права. Річ у тім, що, як зазначає І.М. Петров, визначення ефективності права виступає наслідком процедури «виокремлення» впливу права на суспільні відносини, іншими словами, «вияву впливу на них лише виключно правових приписів»²⁹. При цьому, оскільки норма права є інструментом, розрахованим на дію в реальному середовищі різноманітно спрямованих сил (економічні умови, географічні умови, норми моралі тощо), то її «поміщення в вакуум і вимір сили її впливу на суспільні відносини (виокремлення) не може дати правильного уявлення про характер і ступінь її впливу»³⁰.

Наступним аспектом критики є вказівка на те, що ефективність є упередженим критерієм, залежним від ціннісних суджень. Виразом такої залежності є проблема «множинної оптимальності» – «порівняльне правознавство і економіка висуває модель ефективності в якості критерію порівняння відповідно до якого оцінюються реальні правові інститути. Така модель не може бути побудована з посиланням лише на одну ефективність ... Це означає, що існує скоріше ряд ефективних рішень, а не єдиний ефективний результат. Вибір будь-якого з них є справою ціннісних суджень не пов'язаних з ефективністю»³¹.

З огляду на це порівняння права відповідно до аспекту його економічної ефективності є не більш «об'єктивним» за порівняння відповідно до аспекту соціаль-

ної функції. Відмінність між ними полягає в тому, що економічна ефективність є більш вузьким і обмеженим критерієм, який відсилає до окремої економічної функції права. Всі проблеми, які безпосередньо не пов'язані з ефективністю, ігноруються і маргіналізуються. Таким чином, варто погодитися з наявною в літературі думкою про те, що «фокусування на економічній ефективності як ексклюзивному критерії для оцінювання права, і як наслідок, порівняння права виключно відповідно до цього аспекту, являє собою надзвичайно редукціоністський погляд на право і його роль у суспільстві»³².

Ще однією проблемою «порівняльного правознавства і економіки» є успадкований цим підходом від класичної інтерпретації порівняльно-правового функціоналізму метафізичний характер аргументації. Зокрема, це виражається в тому, що він засновується на припущенні існування ціннісно нейтральних і де-контекстуалізованих сфер права. При цьому, «порівняльне правознавство і економіка» не проблематизує, а отже і не доводить існування таких сфер права, посилюючись на принцип очевидності.

У цьому аспекті слід зазначити, що в сучасній порівняльно-правовій літературі висловлюються думки про контекстуальну (зокрема культурну) обумовленість навіть зовнішньо нейтральних сфер права. Зокрема, Н. Фостер вказує на помилковість інструменталістського погляду на право, оскільки «комерційне право є історично і культурно обумовленим»³³. Так само П. Легранд зазначає, що «навіть міжнародні конвенції не сприяють правовій уніфікації, по суті слідуючи локалізуючим властивостям мови, культури і традиції»³⁴.

Підхід «порівняльне правознавство і економіка» також є непослідовним і суперечливим. Справа в тому, що він застосовує вказану вище модель конкуренції не лише в сфері правового порівняння, але і для аналізу правових явищ у межах однієї правової системи – вчені, судді і законодавець розглядаються як виробники, що пропонують свою продукцію (правові норми, призначені для регулювання даного відношення) в умовах більш чи менш конкурентного середовища. І в останньому випадку саме «порівняльне правознавство і економіка» заперечує спрощені припущення про необхідну еволюцію в бік ефективності. Вказується, що «конкуренція між джерелами права хоча і відчуває вплив дискурсу ефективності, але не може вирішуватися з його допомогою. Фактори традиції і культури тлумачаться як реальні операційні витрати, що протистоять еволюції в бік ефективності»³⁵.

У світлі вказаного немає жодних перешкод для перенесення висновку про контекстуальну обумовленість ефективності і на сферу правового порівняння. Це, зокрема, робить О. Бранд, який стверджує, що «навіть там де ринкова структура і споживчі переваги є подібними, ті самі правові норми можуть бути ефективними чи неефективними в залежності від інституційного чи культурного підґрунтя, якого вони стосуються. Менш ефективні рішення можуть виправдовуватися як такі, що пропонують деяку не розподільчу користь, яка переважає ті вигоди, які продукують ефективні рішення»³⁶.

При цьому, визнання контекстуальної обумовленості права неминуче призводить до заперечення підходу «порівняльне правознавство і економіка», адже, з одного боку, це означає «зменшення ефективності у зв'язку з імпортом права»³⁷, а з іншого – претензії цього підходу на заміщення класичного функціоналізму вказують на його методологічний і культурний імперіалізм. Примітним є те, що останнє визнає і У. Маттей. Зокрема він вказує, що «порівняльне правознавство і економіка» є «інструментом натуралізації американського способу мислення»³⁸.

І, нарешті, проблематичність «порівняльного правознавства і економіки» обумовлюється ще й тим, що цей неофункціональний підхід запозичує свій концептуальний апарат у підході «правових трансплантантів». Це призводить до того, що логічна проблематичність останнього спричиняє сумніви стосовно застосовності першого.

З огляду на те, що концепт «правових трансплантантів» виражає переконання щодо конвергенції наших правових знань, а також парадигмальної і культурної незалежності правової істини, він припускає існування епістемічно ідеальних умов виправдання, тобто ідеальну теорію раціональності. Однак, постає питання, як можна обґрунтувати наявність такої конвергенції уявлень різних культур про правову раціональність до ідеальної теорії раціональності? Чому ми повинні припускати епістемічно ідеальні умови виправдання, якщо в кожному конкретному випадку володіємо лише обмеженими умовами?

Тому «правові трансплантати» виявляються неможливими. Кожне право залишається виразом мови, культури і традиції, які покликали його до життя. Завжди дієвим є фактор доместикації. Тому в кращому випадку з однієї культури в іншу може передаватися лише пуста знакова оболонка, що уможливило «наповнення її таким змістом, який максимальним чином відповідає даній ситуації і обставинам, обумовленим конкретно-історичним контекстом»³⁹. За яскравим виразом П. Легранда, «для того, щоб перенести одне слово без спотворення, необхідно перенести всю мову, що його оточує. Для того, щоб перевести текст без зміни його значення – необхідно перенести його аудиторію»⁴⁰.

Все вказане свідчить не лише про проблематичність підходу «правових трансплантантів» і «порівняльного правознавства і економіки», але і на їх поступову внутрішню елімінацію в сучасному порівняльному правознавстві, розчинення в межах більш широкого герменевтичного дискурсу.

Примітно, що чи не найбільш виразно таку елімінацію здійснює один із найбільш авторитетних представників підходу «правових трансплантантів» А. Ватсон. Підкреслюючи, що «відсутність необхідного логічного зв'язку між правовими нормами, інститутами і структурами з одного боку, і суспільством, в якому вони діють, з іншої, призводить до того, що більшість юристів не можуть пояснити основи власного права»⁴¹, він стверджує, що «природу права і його місце в суспільстві можна виявити лише завдяки правовій традиції і правовій культурі»⁴².

Основним висновком наведеного аналізу підходу «порівняльне правознавство і економіка», на нашу думку, може бути те, що він не є неофункціоналізмом з методологічної точки зору. Підставою такого висновку є те, що у нього відсутня така основна риса і умова неофункціоналізму, як «успішна реконструкція і ревізія критики, яка спрямована на знищення функціоналістської традиції»⁴³, адже він, у результаті послідовного розгортання власної аргументації, лише відтворює критику функціоналізму, елімінує в її межах. Отже, така неklasична інтерпретація порівняльно-правового функціоналізму, як підхід «порівняльне правознавство і економіка», в сучасних умовах не може розглядатися як адекватне методологічне забезпечення порівняльно-правових досліджень.

1. *Mattei U.* The rise and fall of law and economics: an essay for judge Guido Calabresi // *Maryland Law Review.* – Vol. 12. – 2005. – P. 222. 2. *Mattei U.* Comparative law and economics. – Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1997. – 256 p.; *Mattei U.* The rise

- and fall of law and economics ... – P. 220-250. **3. Mattei U., Pardolesi R.** Law and economics in civil law countries: a comparative approach // *International Review of Law and Economics*. – 1991. – Vol. 11. – P. 265-275. **4. Mattei U., Cafaggi F.** Comparative law and economics / *New Palgrave Dictionary of Economics and the Law*. – Vol. 1. – London: Macmillan, 1998. – P. 346-352. **5. Hansmann H., Mattei U.** The functions of trust law: a comparative legal and economic analysis // *New York University Law Review*. – 1998 – Vol. 73. – P. 434-479. **6. Ogus A.** Competition between national legal systems – a contribution of economic analysis to comparative law // *International and Comparative Law Quarterly*. – 1999. – Vol. 48. – P. 405-418; *Ogus A.* The economic approach: competition between legal systems / *Comparative Law: A Handbook* / Ed. by E. ЦРЬСЬ, D. Nelken. – Portland: Hart Publishing, 2007. – P. 155-167; *Ogus A.* The economic basis of legal culture: networks and monopolization // *Oxford Journal of Legal Studies*. – 2002. – Vol. 22. – P. 419-434. **7. Олишкий А.А.** Функциональный и генетический методы как средство исследования биологических структур / *Проблемы методологии системного исследования*. – М., 1970. – С. 249. **8. Kelly J.M.** A short history of Western legal theory. – New York, 2003. – P. 437-438. **9. Mattei U.** Comparative law and economics ... – P. 145. **10. Пемпов И.Н.** Способы сравнения и измерения эффективности правовых норм // *Ученые записки ВНИИСЗ*. – 1973. – Вып. 28. – С. 187. **11. Torpman J., Jørgensen F.** Legal effectiveness. Theoretical development on legal transplants // *Archiv für Rechts und Sozialphilosophie*. – 2005. – Bd. 91. – № 4. – S. 515. **12. Семчик В.І.** Метод функціонально-правового аналізу і практика його застосування в аграрному праві // *Вісник академії правових наук України*. – 1996. – № 6. – С. 39-40. **13. Кресін О.В.** Функціоналістський та цивілізаціоністський напрями в сучасній українській юридичній компаративістиці // *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку*: Зб. наук. статей / За ред. Ю.С. Шемшученка, О.В. Кресіна. – К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, Таврійський національний університет ім. В.І.Вернадського, Київський університет права НАН України, 2006. – С.127. **14. Mattei U.** Comparative law and economics ... – P. 182. **15. Цвайгерт К., Котіч Х.** Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2-х тт. – Том 1. Основы: Пер. с нем. – М., 2000. – С. 56. **16. Mattei U.** The rise and fall of law and economics ... – P. 227. **17. Ogus A.** The economic approach ... – P. 158. **18. Caterina R.** Comparative law and economics / *Elgar encyclopedia of comparative law* / Ed. by J. M. Smits. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2006. – P.162. **19. Caterina R.** Op. cit. – P. 163. **20. Mattei U.** Comparative law and economics ... – P. 121. **21. ЦРЬСЬ Е.** A theoretical framework for transfrontier mobility of law / *Transfrontier mobility of law* / Ed. by R. Jagtenberg, E. ЦРЬСЬ, A.J. de Roo. – The Hague: Kluwer Law International, 1995. – P. 5. **22. McLaughlin P.** What functions explain: functional explanation and self-reproducing systems. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. – P. 93. **23. Watson A.** Legal culture v. legal tradition / *Epistemology and methodology of comparative law* / Ed. by M. Van Hoecke. – Portland: Hart Publishing, 2004. – P. 3. **24. Watson A.** From legal transplants to legal formants // *American Journal of Comparative Law*. – 1995. – Vol. 43. – № 3. – P. 469-470. **25. Caterina R.** Op. cit. – P. 161. **26. Samuel G.** Taking method seriously (part two) // *The Journal of Comparative Law*. – 2007. – Vol. II. – Issue II. – P. 226. **27. Watson A.** Legal transplants. An approach to comparative law. – Second ed. – Athens, 1993. – 121 p. **28. Samuel G.** Op. cit. – P. 227. **29.** Петров И.Н. Цит. работа. – С. 190. Там же. **30. Brand O.** Conceptual comparisons: towards a coherent methodology of comparative legal studies // *Brooklyn Journal of International Law*. – 2006-2007. – Vol. 32. – P. 427. **32. Peters A., Schwenke H.** Comparative law beyond post-modernism // *International and Comparative Law Quarterly*. – 2000. – Vol. 49. – Issue 4. – P. 829. **33. Foster N.** Comparative commercial law: rules or context? / *Comparative Law: A Handbook* / Ed. by E. ЦРЬСЬ, D. Nelken. – Portland: Hart Publishing, 2007. – P. 278. **34. Legrand P.** Issues in the translatability of law / *Nation, language, and the ethics of translation* / Ed. by S. Bermann, M. Wood. – Princeton: University Press, 2005. – P. 42. **35. Caterina R.** Op. cit. – P. 163-164. **36. Brand O.** Op. cit. – P. 422. **37. Torpman J., Jørgensen F.** Op. cit. – P. 533. **38. Mattei U.**

The rise and fall of law and economics ... – P. 227. **39.** Беспалов В.Е., Сальников Л.В. Введение в функционалистику. – Свердловск, 1991. – С. 68. **40.** Legrand P. Op. cit. – P. 37. **41.** Watson A. Legal culture v. legal tradition ... – P. 3-4. **42.** Watson A. Op. cit. – P. 4. **43.** Александер Д., Коломи П. Неофункционализм сегодня: восстанавливая теоретическую традицию // Социологические исследования. – 1992. – № 10. – С. 120.